

Vad är allmänt i den allmänna historien?

I Finland har man en striktare eller längre förd tudelning av historien på universitetsnivå än i de flesta andra länder. Huvuduppdelningen består vid nästan samtliga universitet av två lärostolar och två läroämnen med olika kursfordringar. Det är alltså inte fråga om specialiseringsalternativ inom ett historieämne utan om två olika ämnen. Det ena är inhemsk historia – vanligen kallad Finlands historia, i två fall Finlands och Skandinaviens historia (den andra professuren i inhemsk historia vid Helsingfors universitet) respektive nordisk historia (Åbo Akademi) – det andra allmän historia. Också den nordiska historien är i praktiken normalt Finlands historia, eftersom forskning rörande Danmark och Norge eller Sverige efter 1809 är mycket ovanlig. Avgränsning enligt tidsperiod snarare än region är vanlig i många länder, men en sådan förekommer endast inom ämnet allmän historia vid Helsingfors universitet där gränsen mellan äldre och nyare historia dragits vid franska revolutionen.

Senare tillkomna historiska läroämnen, huvudsakligen i andra fakulteter än humanistiska, som politisk historia, ekonomisk och social historia, rättshistoria, kulturhistoria och idéhistoria har inte ändrat på den grundläggande uppdelningen, bl.a. för att de är företrädna endast vid några universitet och för att forskning åtminstone inom de tre förstnämnda huvudsakligen gäller det egna landet.

Gränsdragningen mellan de två historieämnena är alltså geografisk, gränsen löper längs Systerbäck på Karelska Näset och i Ålands hav respektive vid Danmarks sydgräns. Det som ligger innanför är Finlands respektive nordisk historia, det som ligger utanför är allmän. Det har på senare tider funnits tecken på att denna stela indelning håller på att luckras upp, men fortfarande kan man säga att den allmänna historien främst är negativt definierad, det är vad som blir kvar när fosterlandet och dess närmast omgivning fått sitt. På sina håll har detta också lett till missuppfattningen att ju avlägsnare i tid eller rum ett ämne är från dagens Finland, desto allmännare är det.

Att allmän ingalunda behöver uppfattas på detta sätt, utan också kan uppfattas i betydelsen universell, framhävdes redan av Frans Mikael Franzén, den förste som på ett mera teoretiskt plan sysselsatte sig med frågan i Finland. I en avhandling från 1806 skilde han mellan det kronologiska, det etnografiska och det synkronistiska sättet att skriva historia. Det första beaktade tiden, det andra granskade varje lands historia skilt och det tredje, som var att rekommendera, kombinerade tiden, olika folks öden och beröringspunkterna mellan dem. Franzén föregick med gott exempel då han 1810 föreläste över en integrerad Rysslands, Finlands och Sveriges historia. Den inhemska historien fick dock en nationsbyggande funktion och det var ingen tillfällighet att föreläsningar över en separat Finlands historia första gången hölls vid det autonoma Finlands universitet år 1816.

Den institutionella tudelningen av historien började med Zachris Topelius utnämning till extraordinarie professor i Finlands historia 1854. När den ordinarie professuren delades uppstod läroämnena allmän respektive Finlands, Nordens och Rysslands historia. Senare insnävades professuren i inhemska historia till Finlands historia vid de flesta universitet. Den professur i Rysslands historia som grundades vid sekelskiftet överlevde inte självständigheten.

De båda historieämnenas popularitet har växlat. Allmän historia var stark kring sekelskiftet, men senare skedde en vändning mot inhemska historia, som ytterligare betonades efter självständigheten. Under melankrigstiden dominerade den inhemska historien starkt, medan allmän historia var populär efter andra världskriget och på 1960-talet. Den inhemska historien stod åter rätt stark på 1970-talet.

*

Som en av fördelarna med uppdelningen har man anfört att den garanterar att det finns en forskning om icke-finländska frågor. På grund av den starka betoningen av materialinsamling i arkiven skulle de allmänna historikerna inte vid tjänstetillsättningar, stipendieansökningar m.m. ha kunnat göra sig gällande mot de inhemska med deras närhet till källorna. Det ligger otvivelaktigt något i argumentet, även om det bör sägas att andra länder har forskning i allmän historia utan motsvarande uppdelning. Argumentet att allmän historia är mera krävande är emellertid

ingen motivering för separata läroämnen. Separata lärostolar är på grund av historiens omfattning en nödvändighet, men allmän och inhemsk, äldre och yngre historia kunde finnas som specialiseringsalternativ inom ett integrerat historieämne.

Uppdelningen i allmän historia och inhemsk historia har haft flera olyckliga följder. Alltför länge gav den de inhemska historikerna ett alibi för att ignorera metodiska vinningar och resultat vunna i forskningen om andra länders historia samt att ensidigt bedriva historien som en av "de nationella vetenskaperna". Lösryckt från anknytningar till den inhemska historien och inhemsk kulturdebatt kunde den allmänna åter få en del esoteriska drag. Det var länge vanligt att allmänhistorikerna såg ned på de inhemska historikerna för att dessa var provinsiella. Det var ofta riktigt, men problemet är knappast så enkelt. Det är lika möjligt att vara "provinsiell" och inskränkt som expert på en detalj i antikens historia som på byråden i en österbottnisk socken, medan en undersökning av t.ex. Tammerfors industrialisering kan vara nog så universell och inte enbart för att företeelsen är näranog universell. Det avgörande är inte att ämnet är så avlägset från Finland som möjligt, utan såväl inom allmän som inhemsk kommer det givetvis an på ämnets betydelse, det metodiska greppet och resultatens bärvidd. I denna mening bör båda slagen av historia i lika mening sträva till att vara universella.

En olycklig följd av tudelningen har varit konsekvenserna för universitetsutbildningen och revirkonflikter. Det är olustigt att man kan bli historielärare med relativt sett obetydliga insikter i antingen allmän eller inhemsk historia. Gränsdragningen tenderar att betona skillnaderna mellan läroämnena, även om revirkonflikter normalt aktualiseras bara i samband med professorstillsättningar. De kanske direkt berör endast ett mindre antal personer, men kan icke desto mindre vara prövande för universitetssamfundet. I Finland fördes för ett antal år sedan en diskussion om huruvida man borde tillämpa "subjektprincipen" eller "geografiprincipen" för att avgöra om något var allmän historia eller inte. Var den transatlantiska emigrationens historia inhemsk historia därför att flyttarna var finländare eller allmän historia för att de flyttade till Nordamerika? Diskussioner av detta slag för knappast vetenskapen framåt.

Historikerna arbetade länge med att bevisa härskarhusets ålder, att Habsburgarna härstammade från Augustus eller att Erik XIV faktiskt var den fjortonde svenska konungen med detta namn. När monarken detroniserades eller blev mer eller mindre likgiltig för statsenheten ersattes han av Folket. Historikerna ändrade dock inte sin metod, nu gällde det att bevisa folkets ålder, att det varit först på plats eller att det överhuvudtaget hade ett långt och lysande förflutet.

Synsättet bortser från att folk efter romantiken, nationen och nationalstaten innebar något helt annat än tidigare. Nationsbildningsprocessen är universell, åtminstone sameuropeisk och i detta rum, grosso modo, samtidig. Hur skall vi kunna förstå denna process om våra redskap är härskarhushistorikernas och nationalstatsdyrkarens. Det mesta som skrivits måste betraktas som nationalstatens genealogi. Släktforskning är både lärrik och intressant. Den svarar också mot ett behov av "rötter". Som redskap för att förstå den moderna världens uppkomst är dess värde däremot begränsat. För att motverka dess inbyggda teleologi behövs en historia som i brist på bättre benämning kunde kallas allmän.

Det allmänna kan innebära forskning i universella frågor, d.v.s. frågor som är världsomfattande eller inträffat i de flesta länder. Ur den moderna historien kunde man nämna företeelser som urbaniseringen, industrialiseringen, nationalismen, kapitalismen, alfabetiseringen och populärkulturen. En annorlunda och minst lika om inte mer krävande uppgift är att sträva till en världshistoria, d.v.s. en historia som omfattar vår värld och dess olika kulturkretsar, av vilka många under långa perioder haft endast ringa kontakt med varandra, eller med vår egen kulturkrets. En världshistoria kräver inte bara att det finns tillförlitlig kunskap om olika regioner och kulturkretsar utan ställer också den som skriver inför den svåra uppgiften att väga dessa kulturkretsar och sammanfoga slutresultatet till en helhet. Den oundgängliga basen för ett sådant företag är specialforskning och synteser på lägre nivå, liksom även seriös forskning om andra kulturkretsar. Det är sannolikt att perspektiven och frågeställningarna blir mångsidigast om forskningen produceras såväl av forskare från det egna landet som av utlänningar. Här ligger en av de mera viktiga motiveringarna för en allmän historia i betydelsen icke-inhemsk historia.

Den allmänna historien kan förenklat uttryckt sägas ha fyra huvuduppgifter i ett land som Finland, vars egen historia inte omedelbart är världshistoria i den mening som fransk eller brittisk är det. En uppgift är att bidra till att utöka mänsklighetens vetande på något område alldeles utan sidoblickar på eget land. Om uppgiften är den första eller fjärde i prioriteringsordningen kan man ha olika åsikter om. Det säger sig självt att möjligheterna att göra sådana insatser är rätt begränsade för ett litet land. Därav följer att det vore motiverat att koncentrera dem, dels för att de skulle ge mest utbyte, dels för att de skulle kunna koncentreras på ett genomtänkt sätt till viktiga områden. Material- och litteraturanskaffning, kontaktnät, forskningsresor m.m. talar allt för koncentrerade insatser. Två av den finländska allmänna historiens tyngdpunktsområden fyller väl dessa kriterier. Antikforskningen motiverar sig själv genom det antika arvets betydelse för vår eftervärld och forskningen i baltisk historia av regionens betydelse för vår egen historia, som den dock endast kortare perioder varit direkt förenad med.

Den andra uppgiften, som kunde sägas vara att göra världen och det dagsaktuella skeendet historiskt förståeligt för finländarna, är intimt förenad med den förra, men står också i en viss motsättning till den. Om forskningsmässiga argument talar för projektliknande insatser på kraftigt avgränsade regioner, perioder och frågeställningar, talar "täcknings- och beredskapsargumenten" för en så bred uppläggning som möjligt. Det bör finnas en expertis som följer med forskningen om i princip alla världsdelar och tidsperioder, en expertis som både kontinuerligt och vid plötsliga ändringar i världsläget kan rapportera för forskarkolleger och en större allmänhet om bakgrunden och dagens vetande om olika frågor. Vi behöver s.a.s. en uppsättning "akademiska magar" som förädlar informationsflödet till en för andra mera lättsmält form.

Det kan vara svårt att förena bredd och djup, specialisering och överblick, men i någon mån borde dessa två uppgifter trots allt vara olika sidor av samma sak. En forskning om allmänhistoriska frågeställningar enbart för utländska forskarkolleger utan någon som helst återkoppling till hemlandet, inte ens i form av rapportering och popularisering för en bredare hemmapublik, ter sig som en ensam och i en mening oansvarig sysselsättning, elfenbenstornsvistelse upphöjd i potens. Också utan att ta till det i vetenskaps- och kultursammanhang tvivelaktiga argumentet om skattebetalarens rätt till valuta för pengarna, finns det inom huma-

niora en etisk forskarplikt att göra sina resultat och sitt vetande tillgängligt för de upplysta och intresserade medborgare som dock existerar också utanför de lärdas republik.

Å andra sidan kan man fråga sig om endast rapportering utan forskning kan ha behövt djup. Är det möjligt att bara sitta i Finland och läsa tidskrifter och monografier för att rapportera om man inte har en egen erfarenhet av och fortgående beröring med ifrågavarande forskningsområde? Inom högskolevärlden har man sedan länge ansett att akademisk undervisning utan forskningsanknytning snabbt stelnar och föråldras. Detsamma torde gälla rapporteringen. Å andra sidan kan man säga att en väl genomförd rapportering kräver en institutionalisering, i stil med de "area studies" som förekommer på olika håll i världen. I Finland har ansatser i denna riktning tillsvidare endast förekommit vid några universitet.

Den tredje uppgiften, utforskning av Finlands kontakter med omvärlden, ankommer lika väl på den inhemska historien, men har av olika skäl i rätt hög grad kommit att utföras av forskare inom allmän historia. Detsamma kan sägas om forskningen rörande finländare i främmande länder. Samlingarna av källmaterial och litteratur är begränsade i Finland och det har då inom ämnet allmän historia fallit sig naturligt att en hel del lärdomsprov och undersökningar kommit att behandla Finlands relationer till andra länder. Det finns knappast några skäl för att dra upp skarpa revirgränser, men man kan säga att detta slag av forskning ligger väl till för allmänhistorikerna genom att de genom bl.a. utbildning och språkkunskaper borde ha förutsättningar att se relationerna också ur den andra partens synvinkel.

Den fjärde uppgiften, som borde vara gemensam för de båda historiska läroämnena, är den komparativa forskningen. Det är inte fråga om en specialisering eller ett "område", utan om en infallsvinkel och ett metodiskt grepp som börjar bli allt självklarare på de flesta sektorer av historisk forskning. Här finns en uppgift för båda de historiska specialiseringsalternativen. Utan en högklassig forskning om ett land, som beaktar internationella strömningar och publiceras på internationellt gångbara språk, faller Finland bort ur internationella jämförelser som görs i andra länder. Utan en livaktig forskning om andra länder saknar vi direkt anknytning till det jämförelsematerial som behövs för att få perspektiv på vårt eget lands historia.

*

Var står då *Historisk Tidskrift för Finland* i förhållande till allmän och inhemsk historia och i förhållande till den allmänna historiens olika uppgifter? Tidskriften grundades, såsom konstaterats i en uppsats i denna 75-årsjubileumsårgång, som en allmän historisk tidskrift, en svenskspråkig *Historische Zeitschrift für Finland*. Särskilt i början ingick också en del allmänhistoriska bidrag, men med åren blev de färre. Tidskriftens redaktörer tolkade dess namn så att den var ett organ "för och om" Finland och, i tillämplig grad, dess grannländer Sverige och Ryssland för de perioder då deras historia också var vår. Under de senaste decennierna har redaktionsrådet flera gånger fastställt att *HTF:s* främsta ansvarsområde är Finlands och Nordeuropas, d.v.s. Sveriges, övriga Nordens, nordvästra Rysslands och Baltikums historia. Tidskriften publicerar uppsatser och recenserar litteratur från dessa områden. Metodiska och historiefilosofiska frågor har alltid ansetts utgöra en självklar del av tidskriftens ansvarsområde.

Dessa gränsdragningar gäller vetenskapliga originalbidrag och recensioner av enskilda verk. Om en finländsk forskare producerar originalresultat i allmän historia, om t.ex. antikforskning eller utomeuropeisk historia, hör dessa inte hemma i *Historisk Tidskrift för Finland* utan bör givetvis publiceras på internationellt gångbara språk i tidskrifter och serier på respektive område där de kan bidra till den internationella debatten. Vare *HTF:s* utrymme eller tillgängliga personresurser räcker heller till för en tillfredsställande tackning av allmän historia i form av recensioner av enskilda nyutkomna verk. Det är en uppgift som t.o.m. de största historiska tidskrifterna numera har svårigheter med.

Det ovanstående är dock ingen motivering för att avstå från att rapportera från den allmänna historiens fält. *HTF* beslöt därför för en tid sedan att gå in för att publicera forskningsöversikter inom allmän och nordisk historia. Några sådana har redan ingått. Målsättningen är att presentera den nyaste forskningen på en sektor. Redaktionen strävar att engagera experter som ger en bild av forskningens läge för den inhemska publiken, såväl forskare, skollärare som en bredare allmänhet. För forskare blir det allt svårare att följa med utvecklingen på andra än sina specialområden och för historielärarna är det viktigt att på ett relativt lätt tillgängligt sätt kunna följa med forskningens nyaste rön. Den histo-

riskt intresserade kan i forskningsöversikter finna både information och vägledning för vidare läsning. För specialisten är forskningsöversikter åter en krävande genre, eftersom de bör skrivas på ett annat sätt än monografin eller den vetenskapliga uppsatsen. Samtidigt ger översikter av detta slag en möjlighet att föra ut sin sakkunskap och beläsenhet till en bredare läsekrets än specialistkollegerna.

*

Redaktionen har strävat att ge detta allmänhistoriska temanummer en uppläggnings där bidragen illustrerar den allmänna historiens uppgifter. Kaj Öhrnbergs uppsats behandlar G.A. Wallins forskning och forskningsresor, en aspekt av våra kontakter med omvärlden. Samtidigt visar den, liksom även Holger Weiss' och Sture Lindholms forskningsöversikter på Västerlandets ambivalens inför den utomeuropeiska världen, i detta fall den muslimska. Bidragen illustrerar en annan av den allmänna historiens uppgifter, den att göra också avlägsna och kulturellt mycket annorlunda områden begripliga för människor i vårt land och att samtidigt tjäna som en varning mot att överföra våra uppfattningar på andra kulturer och epoker.

Det är viktigt att belysa den på många håll livaktiga forskningen i utomeuropeisk historia eftersom den turbulenta utvecklingen i Europa under de senaste åren har tenderat att dra till sig all uppmärksamhet, vilket ytterligare har förstärkt en tendens att ignorera det som händer utanför den nordatlantiska kultursfären. Man kan inte annat än anse att det var dags att finländarna lärde sig skilja på slovenier och slovakier, men det är ingen orsak att ignorera skillnaden mellan Zaire och Zambia. Europeers och nordamerikaners forskning i utomeuropeisk historia är förenad med vissa motsättningar eftersom den i en del länder lätt uppfattas som kulturell imperialism samtidigt som västerländska forskare genom sin skolning och sina resurser kunnat göra och fortfarande kan göra viktiga insatser. På samma sätt uppfattades tidigare med större eller mindre rätt forskning om sovjetsamhället som politik med andra medel. För den som bekänner sig till rationell argumentering borde alla länders historia vara vidöppna fält i likhet med antikforskningen där som Christer Bruun visar forskare från olika kulturkretsar ger sina bidrag och gör det på minst fyra huvudspråk.

Att "utomstående" forskare kan göra en viktig insats på områden också inom europeisk historia har vi sett bevis på i vårt eget land där utlänningar bidrog till att rensa upp i apologin kring Finland och andra världskriget. Marianne Liljeströms översikt över kvinnofrågan i Sovjetunionen visar hur det varit nästan enbart utländska forskare som kommit med viktiga bidrag i en fråga som, i likhet med nationalitetsfrågan, betecknades som "löst" av den officiella ideologin.

Tom Gullbergs uppsats anlägger ett nytt jämförande perspektiv på två frågor som hittills behandlats som något *sui generis*. Han visar hur kejsardömenas upplösning, slagordet om nationell självbestämmanderätt och en förändrad, som hotfull upplevd statstillhörighet fick Åland och Vorarlberg att reagera på likartade sätt och med likartad argumentering.

Några bidrag belyser bakgrunden till aktuella skeenden: Tapio Bergholm forskningsläget och nytänkandet efter stormarna på den brittiska arbetsmarknaden, Hannes Saarinen och Kalervo Hovi tyskarnas respektive esternas sätt att förhålla sig till en historia som plötsligt fått helt nya dimensioner och Max Engman österrikarnas diskussion kring sin nationella identitet.

HTF avser att också i fortsättningen belysa både inhemsk och icke-finländsk historia i form av forskningsöversikter. Tidskriften avser inte att resa skiljelinjer mellan inhemskt, allmänt och universellt, men kommer utgående från sitt arbetsfält att ta upp dem i något olika former.

Max Engman